Jeszenszky Géza
A Csallóköz elvesztése – esettanulmány Trianon történetéhez

Ahol a Duna elhagyja Ausztriát és Pozsonynál belép a Kisalföldre, háromfelé ágazva két nagy szigetet alkot. Az északi, a nagyobbik a Csallóköz (németül Grosse Schütt, szlovákul Zitny Ostrov), amit termékeny talajáról régen Aranykertnek is neveztek. Népességét a honfoglalás óta főként pásztorok és halászok alkották, a magyarokhoz később kunok és besenyők is csatlakoztak. Az 1910-es népszámláláskor 121 500 magyar, 3000 német és 500 szlovák lakta. Az önrendelkezési elv teljes semmibevételével hogyan kerülhetett ez a terület Csehszlovákiához?

A 19. században nemzeti öntudatra ébredő szlovák jogászok és papok célja egy önkormányzattal rendelkező tartomány („okolie") létrehozása volt a történelmi Magyarország („Uhorsko") keretein belül, de ezt természetesen csak a többségben szlovákok által lakott vármegyékből alakították volna ki. A cseh nacionalisták, így pl. Kramár, ezen túllépve már a világháború előtt a Dunát képzelték el a megteremtendő csehszlovák egység déli határaként. Amikor azonban a bécsi parlament tekintélyes tagja, Masaryk professzor 1914 októberében a Monarchia „elnyomott" nemzetiségeinek brit védelmezőjével, R.W. Seton-Watsonnal Rotterdamban megtárgyalta a „független Csehország (Bohemia)" tervezett határait, még a Csallóközt északról határoló Kis-(Vág)-Dunát szánta országhatárnak. A famulusával, Benessel együtt Párizsban létrehozott Cseh Nemzeti Tanács 1915. márciusi programja azonban már nem csupán a Csallóközre terjesztette ki igényeit, hanem egy Nyugat-Magyarországból létrehozandó „korridort" is fölvázolt, amely a mai Burgenlandon kívül egészen Győrig és Vasvárig terjedt volna. Az antant országaiban és az Egyesült Államokban folyó intenzív cseh propaganda területi kérdésekben a hangsúlyt a történeti érvre, Csehország hárommillió német által lakott részének a megszerzésére helyezte, a magyar–szlovák határról szólva csak az állítólagos erőszakos magyarosítást, valamint a Pilis, a Mátra és Békés megye jelentős szlovák népességét emlegette.

Miután sem az 1918. november 3-án aláírt páduai fegyverszünet, sem a november 13-i belgrádi konvenció nem szólt az antant által már 1918. nyarán elismert csehszlovák állam délkeleti határairól, és a Magyarország északnyugati, szlováklakta területeinek birtokbavételére november 8-án indított katonai akció kudarccal végződött, Benes, most már a külügyminiszteri cím birtokában, a francia kormányhoz fordult. A Pozsony–Komárom–Esztergom–Vác–Rimaszombat–Kassa–Csap–Máramarossziget vonaltól északra fekvő területeket igényelő jegyzékét Pichon külügyminiszter elfogadta és utasította budapesti képviselőjét, Vix alezredest, hogy a Károlyi-kormányt szólítsa föl az igényelt terület kiürítésére. A prágai kormány budapesti képviselője, a feloszlatását éppen kimondó Országgyűlés szlovák tagja, Milan Hodza, erről mitsem tudva december 6-án megállapodott a magyar kormánnyal, hogy az etnikai határ mentén, tehát a Pozsony–Bazin–Érsekújvár–Losonc–Kassa –Tőketerebes vonaltól északra átadja a közigazgatást. Prága és Benes azonban elutasította az ésszerű megegyezést, ami hosszú távra megalapozta volta az egymástól elváló magyarok és szlovákok jó viszonyát. Stratégiai és politikai érvei hatására Clemenceau és Pichon „megfelezte" a cseh igények és a Hodza-vonal közti területet, s december 19-én önhatalmúlag megállapította, hogy „Csehszlovákia déli határa a Duna, majd az Ipoly folyó Rimaszombat városig, majd

annak mentén a régi határig." Ezt Vix december 23-án közölte Károlyival, aki ugyan tiltakozott, de elrendelte a terület kiürítését, sőt kategorikusan megtiltott minden katonai ellenállást. A Csallóközben szervezett – néhány száz önkéntest felvonultató – „honvédelmi bizottmány" 1919. január elején, a csehszlovák hadsereg közeledtére – miután Budapesttől semmiféle támogatást nem kapott – harc nélkül feloszlott.

„A birtoklás 9/10 részben jogalap" – ennek az angol mondásnak az érvényét igazolta az 1919. január 18-án összeülő, csak a győztesek körére kiterjedő ún. előzetes békekonferencia. Az öt nagyhatalom (a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország, az Egyesült Államok és Japán) kormányfőjéből és külügyminiszteréből álló Tizek Tanácsa február 5-én hallgatta meg a csehszlovák igényeket. Benes visszatért a Jugoszláviával összekötő korridor igényéhez, majd a Duna vonalát követelte Vácig, onnan pedig Miskolccal és a tokaji borvidékkel együtt az egész Északi Középhegységet. Llyod George brit miniszterelnök rákérdezett az igényelt terület etnikai összetételére. Benes erre azzal az abszurd állítással válaszolt, hogy ugyan elég sok elmagyarosított szlovák él ott, de 450 000 szlovák még így is Magyarországon maradna (ezt a légbőlkapott számot a szlovák köztudat azóta ténynek veszi), a Csallóközre pedig azért van szükségük, hogy az új ország élelmiszerszükségletét onnan biztosíthassák.

A csehszlovák határjavaslat kidolgozását a négy győztes európai nagyhatalom képviselőiből álló bizottságra bízták. Az elnök Jules Cambon francia nagykövet volt, mellette helyettese az olasz S. Raggi. A Brit Birodalmat Sir John Cook ausztrál tengerészeti miniszter képviselte, akit – saját szavai szerint – csak az vezérelt, hogy vita esetén a barátot kell támogatni az ellenséggel szemben. Mellette volt Harold Nicolson külügyminisztériumi főtisztviselő, aki ugyan saját bevallása szerint lelkes híve volt a születő új nemzeteknek és „heves ellenszenvet érzett" a magyarokkal szemben (állítólag anyját, az 1880-as években a budapesti brit főkonzul feleségét egy magyar arisztokrata elcsábította), de a tárgyalások során a brit „fairség" jegyében méltányosságra törekedett. Az amerikaiak – Charles Seymour történészprofesszor és Alan Dulles (a későbbi hírszerzőfőnök) – mindvégig tárgyilagosságot mutattak és az etnikai elvet akarták követni. A február 28-i ülésen kiderült, hogy egyedül a franciák kívánják a Csallóközt a cseheknek adni, s mindenki másként képzeli el a magyar–szlovák határt. Albizottságot küldtek ki a vitás kérdések eldöntésére. Nicolson naplója meglehetősen pontosan adja vissza a döntések történetét. „Március 2.: Pozsonnyal kezdjük és egyetértésre jutunk. [Ez azt jelentette, hogy akkor 15 % szlovák népessége ellenére Csehszlovákiának ítélték.] Azután a Csallóközre térünk. A franciák a cseheknek, az amerikaiak a magyaroknak akarják adni. Én attól teszem függővé az álláspontomat, hogy Német-Magyarországot [a későbbi Burgenlandot] megkapja-e Ausztria." Komáromtól keletre is éles vita alakult ki az etnikai vonal mellett kiálló amerikai érveléssel szemben. Március 4-én meghallgatták Benest, aki ugyan rossz benyomást tett a bizottságra, de a brit küldöttség magasabb rangú tagja (a német származását heves németellenességgel kompenzáló és a magyarokkal szemben egy jó évtizede hiperkritikus diplomata, Sir Eyre Crowe) a Csallóköz ügyében a franciák mellé állt. Nicolson március 7-i naplóbejegyzése sokatmondó: „fáj a szívem, hogy olyan igényt kell támogatnom, amivel nem értek egyet. Aggódom a cseh állam jövendő politikai arculata miatt, ha szilárdan ellenséges beállítottságú választópolgárokat kell megemészteniük…" Március 8-án a Csehszlovák Bizottság elfogadta, hogy a Csallóköz és az Ipolyság–Kassa vasútvonal Csehszlovákiához kerül, míg a Sátoraljaújhelytől Miskolcig terjedő területet meghagyta Magyarországnak.

Miközben – ahogy Ormos Mária kutatásaiban megállapította – a csehek és a franciák újabb akciót indítottak a Vác–Miskolc vonaltól északra eső területek megszerzésére, brit

részről még nem zárták le a Csallóköz ügyét. Llyod George március 25-én kelt Fontainebleau-i memorandumában megállapította, hogy „Sosem lesz béke Délkelet-Európában, ha minden most létrejövő kis állam határain belül jelentős magyar *irredenta* alakul ki. Ezért a béke irányadó elve az legyen, hogy amennyire emberileg csak lehetséges, a különböző népek tartozzanak az anyaországukhoz. Ennek az emberi szempontnak elsőbbséget kell élveznie a stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolásokkal szemben, hiszen az utóbbiak általában más eszközökkel is megoldhatók." A magyar Tanácsköztársaság kikiáltása nyomatékot adott a brit miniszterelnök szavainak, akinek a javaslatára a győztesek Legfelső Tanácsa Budapestre küldte Smuts tábornokot, a brit háborús kabinet dél-afrikai búr származású tagját. Kíséretében volt Harold Nicolson is. A Kun Bélával eredménytelenül folytatott tárgyalások után a misszió Prágába utazott és találkozott Masaryk elnökkel. Május 3-án Nicolson a következőt írta naplójába*:* „Prágában kértem Smutst, hogy vegye rá Masarykot, ne követelje azt a szerencsétlen dunai szigetet. Smuts megtette. Masaryk hozzájárult, hogy amennyiben Pozsonynál a folyó túlpartján kapnak egy hídfőt, lemondanak a Csallóközről. Kértem Hardinge-ot [a brit külügyminiszter helyettesét], hogy vesse föl ezt az ajánlatot [a külügyminiszterekből álló] Tanácsban. Megtette, mégpedig igen ügyesen. Magam meg is szövegeztem egy határozatot ebben az értelemben. (Megtanultam, milyen sokat ér egy készen álló 'határozat'.) [A határozattervezet szövege a következő volt: 'A bizottság abból indul ki, hogy a Grosse Schütt sziget nem lesz része Cseh-Szlovákia területének, amennyiben cserében Pressburggal szemben egy kis területet megkap az új Köztársaság.'] Bánatomra azonban Pichon előszedte Laroche-t és elmondatta vele, hogy, Benestől azt hallotta, Smuts 'tökéletesen félreértette' az öreg Masarykot. Az elnök csak annyit mondott, hogy Csehszlovákiában egyesek azt gondolják, ez [a területcsere] jó megoldás lenne, de a cseh kormány szerint ez nagyon rossz megoldás lenne. Attól tartok, hogy ez nem igaz. Csak tovább nőtt ellenszenvem Kramar iránt, aki Benes minden ronda lépése mögött ott áll. Mindketten a franciák zsebében vannak. A franciák most azt fogják nekik mondani, hogy 'hatástalanították' a csehellenes intrikámat. Pedig nem intrika volt. A tizenegyedik órában tett erőfeszítés volt, hogy jóvátegyünk egy nyilvánvaló igazságtalanságot."

A legközelebbi ülésen Laroche bemutatta Benes írásos cáfolatát, mire a Bizottság engedett. Nicolsonnak alighanem igaza volt: „Masaryk elszólta magát és kormánya rákényszerítette, hogy cáfolja meg önmagát." Az öt külügyminiszter május 8-án tárgyalta meg Csehszlovákia határait. Lansing amerikai külügyminiszter rezignáltan megállapította, hogy „minden egyes döntés Magyarország rovására történik, így kétmillió magyar román illetve cseh fennhatóság alá kerül!" – de Pichon szenvedélyesen kiállt a Bizottság javaslata mellett, Balfour – korábban brit konzervatív miniszterelnök – viszont hallgatott. Nyilvánvalóan nem kívánt harcba bocsátkozni liberális párti utódja elvei védelmében. A kormányfőkből álló Négyek Tanácsa május 12-én minden további vita nélkül jóváhagyta a döntéseket.

Rövidesen a brit aggályok is megszűntek. A Monarchia nemzetiségi alapon történő fölosztásának gondolatát a brit közvélemény és a politikai elit körében a háború kitörésétől kezdve fáradhatatlan eréllyel terjesztette Robert William Seton-Watson történész-közíró. 1916 októberében *The New Europe* címmel hetilapot indított e cél érdekében, majd Lord Northcliffe sajtómágnás (a később a magyar revízióért síkraszálló Lord Rothermere bátyja) irányítása alatt álló propagandaminisztérium egyik vezetője és a külügyminisztérium hírszerzési részlegének munkatársa lett. 1918. november végén memorandumot készített „Magyarország jövendő határai"-ról, s ez a brit békedelegáció hivatalos iratai közé lett sorolva. A vitatható hovatartozású területeket, az ún. szürke

zónákat a békekonferencia döntéséig nemzetközi ellenőrzés alá javasolta helyezni. A Csallóköz is a „szürke zóná”-ba tartozott. Seton-Watson hivatalosan nem volt tagja a brit békeküldöttségnek, de 1918. december végétől Párizsban lakott, a küldöttséghez közel, hogy most már az új Európa létrehozásának részleteibe is bele tudjon szólni. A csehek, románok és délszlávok továbbra is sok hasznát vették informális befolyásának, noha – megtapasztalva maximalista igényeiket és kompromisszumképtelenségüket – többük csalódást okozott számára.

1919 májusában, a Tanácsköztársaság és a bolsevizmus terjedése miatt aggodalmaktól is vezérelve, Seton-Watson Csehszlovákiába utazott. Prágában szó szerint királyi fogadtatásban részesült, a Hradzsinban helyezték el mint az elnök vendégét. A látottak elégedettséggel töltötték el: a németek kezdenek beletörődni sorsukba, s Szlovákiában mind többen állnak át az új hatalom oldalára, Masaryk bölcs mérsékletet, a szlovákok pedig kellő határozottságot mutatnak. Útjának második fele egybeesett a Tanácsköztársaság sikeres északi hadjáratával, ami általános pánikot keltett. Seton-Watson is az antant és a szomszédok katonai beavatkozásától remélte a krízis rendezését. E fejlemények is hozzájárulhattak ahhoz, amit barátjának, Headlam-nek, a brit küldöttség egyik befolyásos tagjának Prágából május 26-án írt. „Megerősödött az a nézetem, amit már korábban is említettem, hogy a szlovákok túlnyomó többsége nem kíván fölösleges magyar népességet. [Sic!] Különösen nem Miskolc környékén, noha egyeseket kísértenek a salgótarjáni szénmezők és a tokaji szőlők. (Az utóbbiak azzal a tökéletesen igaz érvvel nyugtatják meg lelkiismeretüket, hogy ezek a területek egy – néha két – generációval ezelőtt még szlovákok voltak. [Sic!] De a legtöbben készséggel elismerik, hogy ezek az elmagyarosított területek, az etnográfiai határtól délkeletre, nehezebb problémát jelentenek, mint Nyitra vidéke, amely igen hamar vissza fogja nyerni szlovák jellegét. [A csitári hegyek alatt még 85 év után is magyarul szól az ének. – J.G.] Még a Schütt szigeten sem lesz nehézség, mert a lakosság ott ugyan tisztán magyar, de gazdasági okokból egyesülni akar [Szlovákiával, állította a hiszékeny brit megfigyelő]. *Mondja meg Nicolsonnak, hogy a Schütt kérdésében megváltoztattam a véleményem*.” [Kiemelés tőlem. J.G.]

A „szerencsétlen sziget” ügye még egyszer szóba került. 1920 tavaszán, amikor a magyar kormány írásban beterjesztette ellenvetéseit, Lloyd George újra megingott. „Nem rendelkezhetünk emberekkel, mint a barmokkal. Nagyon rossz szolgálatot tennénk a szlovákoknak, románoknak, vagy a szerbeknek, ha nagyon is hazafias magyar lakosságot csatolnánk hozzájuk.” Nitti, az új olasz miniszterelnök osztotta brit kollégája véleményét, de az új francia miniszterelnököt képviselő Berthelot elzárkózott minden határmódosítástól és rámutatott, hogy közel egy évvel korábban Lloyd George maga is elfogadta Magyarország új határait. Alan Leeper, a brit külügyminisztérium szakértője sem állt ki kormányfője mellett. A delegációvezetők március 8-i tanácskozásán kifejtette, hogy a Csallóköz nélkül Pozsony és Komárom lakossága éhen halna [sic!], onnan keletre pedig a vasútvonal kizárja az etnikai határ követését. Június 4-én tehát a békeszerződés a Csallóközt jogilag is Csehszlovákiának ítélte.

Az első bécsi döntés ugyan ezt a területet is visszaadta Magyarországnak, de 1945 után a magyarellenes atrocitások és a kitelepítések a Csallóközt is sújtották. A sziget nagyobb településeire, elsősorban Dunaszerdahelyre, Somorjára, Nagymegyerre és Gútára jelentős számban telepítettek be szlovákokat, s ez az etnikai feszültségeket mindennapossá tette. Hosszú távon még nagyobb csapás volt, hogy az 1947-es békeszerződés Csehszlovákiának adta a már 1919-ben emlegetett, Pozsonnyal szemközti három falut, közte Dunacsúnyt, ez pedig lehetővé tette a Duna 1992-ben történő elterelését, és az egész térség etnikai, gazdasági és ökológiai viszonyainak a

radikális megváltoztatását. Mindezt betetőzte az 1993-ban függetlenné vált Szlovákia új közigazgatási beosztása, ami a Csallóközt kettévágta, hogy a magyarok minden kerületben kisebbségben legyenek. Az annyiszor remélt magyar–szlovák kiegyezés így továbbra is csak jámbor óhaj marad.

A 85 évvel ezelőtti, komoly belső és nemzetközi feszültségeket okozó döntést a távoli nagyhatalmak hozták meg. A Csallóköz és egész Dél-Szlovákia magyar lakossága csalódással tapasztalta, hogy a rendszerváltozás sem hozta meg a kisebbségi jogok várt kiteljesedését és a nemzeti türelmetlenség megszűnését. Noha Magyarország és Szlovákia ma szövetségesek a NATO-ban és társak az Európai Unióban, úgy tűnik, hogy a szlovák nacionalizmust csak kívülről lehet megfékezni. Ezt joggal várja el a Csallóköz magyar lakossága is azoktól, akik sorsa fölött 1919-ben megkérdezése nélkül döntöttek.

(Első közlés: *Rubicon,* 2005/6.)